

Europa's geopolitiek ontwaken

door Marc Janssens De auteur is hoofdredacteur van CDV.

De Russische inval in Oekraïne heeft een ontwikkeling versterkt die al een tijd gaande was: de brute geschiedenis is terug en klopt met mokerslagen op Europa's deur. 'We kunnen het ons in Europa niet meer veroorloven om onze geopolitieke strategie, zowel politiek, militair als intellectueel, uit te besteden aan de VS', stelt Luuk van Middelaar. 'Maar die geopolitieke rol zal wel defensief moeten zijn. En niet offensief.'

In diverse publicaties heeft Luuk van Middelaar, historicus en hoogleraar Grondslagen en praktijk van de Europese Unie en haar instellingen aan de Universiteit Leiden, de afgelopen tijd beschreven hoe de politiek in de EU het laatste anderhalve decennium is veranderd.¹ Allerlei crises – zoals de financiële die in 2008 begon, de Oekraïne-crisis uit 2014 en 2015, de migrantencrisis van 2015 en 2016, de Atlantische crisis van brexit en Trump in de periode 2016-2020, en de coronacrisis van de laatste twee jaar – hebben ervoor gezorgd dat Europa's 'regelpolitiek' plaatsmaakte voor 'gebeurtenissenpolitiek'. De Europese Unie werd steeds politieker, moest handelen en wist dingen voor elkaar te krijgen die daarvoor onmogelijk waren omdat ze tegen de eigen regels en moraal ingingen. Een crisis vraagt immers om politici die kunnen ingrijpen, en dat is wat de EU de afgelopen jaren heeft

gedaan. Er kwamen miljardenoperaties om de bankencrisis te bezweren, er werd een deal gesloten met autocraat Erdogan om de vluchtelingenstroom in te dammen, en er werden gemeenschappelijke schulden aangegaan om de Zuid-Europese landen tegemoet te komen.

Ook op het gebied van de geopolitiek is Europa meer streetwise geworden. De invloed van de VS in de wereld nam af, die van China toe, en ondertussen doken overall, tot in Amerika en de EU zelf, sterke mannen op met autoritaire ambities. De autocratie kreeg steeds meer voet aan de grond ten koste van de democratische rechtsstaat, en veel Europese landen ontwaakten ruw uit een droom waarin vrede en welvaart vanzelfsprekend leken. En wie nog niet wakker was, is met de Russische inval in Oekraïne op 24 februari definitief ontwaakt. In wezen is het zelfs vreemd dat velen zo lang nog de droom voor

Luuk van Middelaar *Fotograaf: Sake Elzinga*

Interview in het kort:

- * De Russische inval in Oekraïne heeft voor ongekende eensgezindheid in Europa gezorgd, dat daarmee verder gaat op de weg van ‘gebeurtenissenpolitiek’
- * De periode van vrede en welvaart in Europa was niet gebaseerd op de aantrekkelijkheid van recht en waarden alleen, maar werd geschaagd door de imperiale macht van de VS
- * Dictators als Poetin en Xi Jinping gaan niet terug naar de middeleeuwen, maar zijn uiterst modern met hun cyberaanvallen en surveillancestaat
- * Autocraten verwijten het Westen dubbele standaarden en zijn in staat hun bevolking te laten lijden
- * Onze visie op mensenrechten is minder universeel dan we hoopten
- * Europa’s geopolitieke wending zal meer defensief dan offensief zijn: het kost al genoeg politieke energie om onze democratische manier van leven intern te waarborgen
- * Om de eenheid in de EU te bevorderen, moet er ruimte zijn voor culturele verschillen, bijvoorbeeld ten aanzien van het homohuwelijk

De autocratische dreiging

werkelijkheid hebben gehouden, constateert Van Middelaar. ‘We hebben de situatie in Europa van na de Tweede Wereldoorlog, maar zeker de periode na de val van de Muur tot 2008, lang als normaal beschouwd, en niet doorgedad hoe exceptioneel die periode is geweest’, zegt hij in een gesprek dat deels plaatsvond vóór de Russische inval maar daarna aan de nieuwe werkelijkheid is aangepast.

Waarom was die periode zo uitzonderlijk?

‘In West-Europa hebben we ons de laatste jaren erover verbaasd hoe overal in de wereld zogenaamde “sterke mannen” opkwamen: Duterte op de Filipijnen, Trump in de VS, Maduro in Venezuela, Orbán in Hongarije, Erdogan in Turkije en Poetin in Rusland, hoewel het laatste land natuurlijk nooit een volwaardige democratie is geweest. Turkije heeft in een ambigue periode aan het begin van deze eeuw handig gebruikgemaakt van de druk van de EU om de macht van het leger terug te dringen en de economie te hervormen, maar is daarna ook in de ban van de sterke man Erdogan gekomen. In West-Europa konden we die hang naar autocratie niet goed plaatsen; we zagen tot onze schrik dat in al die landen de vrije pers het moeilijk kreeg, dat de oppositie niet volwaardig kon functioneren en dat de onafhankelijke rechtspraak onder druk kwam te staan, terwijl die landen volgens ons ook voor de liberale democratie hadden kunnen kiezen. Maar daarbij vergaten we dat die periode waarin wij van een democratische rust en welvaart konden genieten, in feite ook een periode was waarin er een sterke macht heerste. Dat was Amerika. Tot 2008 vormden de VS de niet uitgedaagde macht in de wereld. Rusland hing in de touwen, China liet vanaf de Olympische Zomerspelen in dat jaar pas echt stevig op het wereldtoneel van zich horen, en daardoor hadden we het unieke karakter van de

De imperator op uitnodiging gaat naar huis; we zijn in Europa terug in de realiteit beland

periode tot 2008 niet door. Wij dachten dat de liberale wereldorde van recht en mensenrechten vanzelfsprekend was, maar in feite konden wij daarvan alleen de vruchten plukken doordat we onder de sterke Amerikaanse paraplu konden schuilen. Macht speelde wel degelijk een rol.’

Vanzelfsprekend

De aantrekkingskracht van de democratische rechtsstaat alleen was niet genoeg?

‘Nee, natuurlijk gaat er van het naleven van mensenrechten, van vrijheid en gelijkheid een enorme kracht uit, en ik zou niet willen beweren dat we politici en machthebbers in andere landen daarvan niet moeten overtuigen, maar de internationale orde waarin wij in Europa van allerlei democratische waarden en rechten konden genieten, was niet gebaseerd op de aantrekkelijkheid van en het geloof in die waarden alleen. Die orde werd geschraagd door een gigantische wereldmacht die beloofde in te grijpen als onze vrede werd verstoord. Wij hebben daarvan in Europa dankbaar gebruikgemaakt en vonden het zó vanzelfsprekend dat we niet eens doorhadden

dat die schragende macht bestond en dat wijzelf ons geen enkel offer voor de vrede hoefden te getroosten. En nu zien we het onder ogen: de imperator op uitnodiging gaat naar huis, en we zijn in Europa terug in de realiteit beland. Een realiteit die met de inval van Rusland in Oekraïne keihard voelbaar is geworden.’

Zijn we daarmee terug in de geschiedenis en in de normaliteit beland?

‘Wij hebben lang gedacht dat ellende ons niet meer zou treffen. Epidemieën waren iets van de middeleeuwen of in ieder geval van vroeger of van exotische streken, maar niet van West-Europa. Ook dachten we dat wij met onze liberale wereldorde die gebaseerd is op het

internationaal recht, de moderne wereld en de toekomst vormden en dat autocraten als Poetin, Xi Jinping en Erdogan terug naar het verleden wilden. Maar dat is een enorme misvatting. Alsof denken in termen van macht en machtsblokken enkel iets van de twintigste of negentiende eeuw is. Poetin is een uiterst moderne dictator, die met zijn trollenfabrieken in Sint-Petersburg al een tijd bezig is het leven in het Westen te beïnvloeden en via cyberaanvallen grote resultaten weet te bereiken, ook in de oorlog met Oekraïne. Ook Xi Jinping is een zeer moderne dictator, die met zijn surveillancestaat en sociaalkredietstelsel alles en iedereen in de gaten wil houden. Het zijn juist deze dictators die in de verschuivende machtsverhoudingen steeds meer ruimte opeisen, en het is een illusie te denken dat zij achterhaalde figuren zijn die het licht nog niet hebben gezien. Dat is ook totaal niet helpend, nu de door Amerika gedomineerde wereldorde op haar retour is.'

Hoe schat u de situatie van de VS in, zowel intern als op het wereldtoneel?

'De positie van de VS zal beslissend zijn voor de vraag hoe de wereld er straks gaat uitzien.

In de afgelopen eeuw is Amerika twee keer naar Europa gegaan om ons van een grote wereldoorlog te verlossen. De VS hadden tot doel "to make the world safe for democracy". Laten we eerlijk zijn: die tijd komt niet meer terug. Hoe actief de VS onder Biden zich ook aan de NAVO verbonden heeft, Bidens prioriteit ligt in het redden van de democratie in eigen land. We hebben onder president Trump gezien hoe onverwacht zwak het Amerikaanse systeem van checks-and-balances is gebleken. Het is zelfs zo erg dat we in 2021 maar nipt een ordentelijke machtsoverdracht hebben meegemaakt. En het is de vraag of dit na de volgende verkiezingen ook het geval zal zijn. Om die reden is het volstrekt terecht dat Merkel in 2017 verklaard heeft

dat Europa zijn lot in eigen hand moet nemen. Zij erkende toen al dat Trump niet zozeer de oorzaak was van de veranderende opstelling van de VS, zowel intern als op het wereldtoneel, maar eerder een symptoom ervan. Joe Biden zal alles in het werk moeten stellen om de democratische rechtsstaat in de VS goed aan zijn opvolger over te dragen.'

Hypocriet

Is de weerzin tegen de liberale democratie die ook in het Westen zelf voelbaar is, niet een belangrijke factor geweest in de opkomst van autocraten overal in de wereld? Zij leggen het feit dat het Westen overal de liberale principes van mensenrechten wil bevorderen uit als een nieuw soort imperialisme. Het militaire imperialisme uit de koloniale tijd heeft

plaatsgemaakt voor moreel imperialisme nu. Kijk ook naar Poetins verweer van zijn inval in Oekraïne: het Westen schuift te veel op en houdt geen rekening met de belangen van Rusland.

'Ik denk dat dit zeker een rol speelt. Autocratische leiders als Poetin maar ook Xi Jinping zijn er een meester in

om het Westen dubbele standaarden te verwijten. China's eeuw van vernedering, waarin de Fransen en Britten de Chinezen tijdens de opiumoorlog met kanonneerboden aan de opium verslaafd maakten omdat ze dat spul niet meer aan de Indiërs konden slijten, heeft er diep ingehakt. Het is in de ogen van de Chinezen de Communistische Partij geweest die aan die westerse overheersing een einde heeft gemaakt, en nu komen diezelfde westerlingen zeggen dat de Chinezen de westerse standaarden met betrekking tot democratie en mensenrechten moeten overnemen. Dat vinden ze hypocriet, zeker omdat het Westen zelf ook niet altijd zulke betrouwbare figuren als leiders voortbrengt. Zie mensen als Donald Trump en Boris Johnson. Ook Poetin haalt voortdurend

Poetin haalt voorbeelden uit ons handelen aan, zoals de NAVO-aanval op Servië, om zijn eigen misdaden goed te praten

De autocratische dreiging

voorbeelden uit ons oude of recente handelen aan, zoals de NAVO-aanval op Servië in 1999, om zijn eigen misdaden goed te praten.’

Bovendien zeggen autocraten dat zij veel problemen beter kunnen oplossen dan democraten. In China is het veiliger op straat dan hier, en de autocratie kan meer nadruk leggen op de eenheid van volk en staat dan een pluriforme democratie waarin allerlei geluiden, tot de verwerpelijkste aan toe, naast elkaar mogen bestaan.

‘Dat raakt de vraag welke samenleving het best in staat is haar burgers te bedienen met zaken die zij belangrijk vinden. Het is evident dat de autocratie een groot nadeel kent als het gaat om allerlei vrijheden, zoals de vrijheid van denken, spreken en uitdrukken. Daar staat tegenover – en het wrange daarvan is nu zichtbaar in de oorlog in Oekraïne – dat een land

als Rusland veel meer in staat is zijn bevolking te laten lijden en een hogere prijs te laten betalen in de vorm van soldaten- en burgerslachtoffers. Voor ons is het een teken van beschaving om dat zo min mogelijk te laten gebeuren. Als het echt op armpjedrukken aankomt, hebben autocraten

daardoor grote troeven in handen. Kijk ook naar de maffiose praktijken van iemand als Loekasjenko, die grote aantallen migranten naar de grens van Wit-Rusland en Polen liet komen. Autocraten hebben minder last van de scrupules die onze leiders maar ook onze samenlevingen wel kennen. Bovendien stellen zij dat het bij hen op straat vaak veiliger is dan bij ons. Dat geldt voor een land als China, maar ook voor het niet democratische Singapore waar ik anderhalve maand heb gewoond. Tegelijk ben ik ervan overtuigd dat vrije democratieën als die in Europa en de VS een grote kracht bezitten, omdat vrijheid niet alleen tot een aangename

leven leidt maar een land ook vooruithelpt. Democratieën kunnen veel beter inspelen op verandering dan autocratieën. Vrijheid zorgt ervoor dat mensen innovatiever zijn. Het is niet voor niets dat de Nobelprijs voor Natuurkunde meestal aan een westerling wordt uitgereikt en dat China dergelijke prijzen nauwelijks heeft gekregen.’

Wat betekenen de opkomst van de autocratie en de nieuwe geopolitieke machtsverhoudingen met een dominant China en een agressief Rusland voor de manier waarop wij in Europa naar onszelf moeten kijken? Moeten we ons model van democratie en mensenrechten blijven uitdragen, of moeten we erkennen dat het niet zo universeel meer is?

‘We kunnen deze vraag niet beantwoorden zonder te erkennen dat de machtsverhoudingen veranderd zijn. In Nederland en Europa hechten we aan ons mensenrechtenbeleid, dat we nog steeds via ngo’s maar ook via onze ministers uitvoeren. Ons hele sanctiebeleid is daarop gebaseerd. Maar er is wel wat veranderd: waar we vroeger deze sancties konden opleggen zonder dat er een noemenswaardige reactie kwam die ons pijn

deed, wordt er nu teruggemept door landen als China en Rusland. Dat kan zijn via economische boycots – de Noren mochten tien jaar lang geen zalm meer aan China verkopen –, maar ook via het afsluiten van de gastoevoer naar Europa door Rusland, of via het weren van personen die te harde woorden hebben gebruikt. In de nieuwe geopolitieke situatie zullen we steeds weer de volgende afweging moeten maken: gaan we vol voor onze visie op humanitaire waarden en mensenrechten en nemen we dan stevige tikken op de koop toe, of zijn de tikken te stevig en houden we daarom zo nu en dan onze mond en slikken we zaken die we intern wel afkeuren? De oorlog

Waar we vroeger sancties konden opleggen zonder dat er een noemenswaardige reactie kwam die ons pijn deed, wordt er nu teruggemept

in Oekraïne heeft dit besef in heel korte tijd enorm verdiept.’

Moeten we bij dit alles blijven volhouden dat onze visie op waarden en mensenrechten universeel is?

‘Ik vind dat eerlijk gezegd geen sterk verhaal. Wij kunnen wel zeggen dat wij de waarheid aan onze kant hebben, maar wat heb je daaraan als dat door de andere partij niet zo wordt erkend? Bovendien verwijten Rusland en China ons niet geheel ten onrechte een dubbele standaard. Wij willen immers ook niet dat China zich bemoeit met onze visie en ons beleid, en om die reden waren we Chinese invloeden van onze scholen en universiteiten. Veel autocraten houden vol dat hún visie op mensenrechten, waarbij ze veiligheid, orde, eten, huisvesting enzovoort veel hoger waarderen dan vrijheid van meningsuiting, een betere visie is dan die van ons. Je kunt deze hele kwestie niet los zien van de machtsvraag in de wereld. Rusland en China zeggen eigenlijk: “We hebben het spel lange tijd volgens jullie regels gespeeld omdat wij zwakker waren. Om die reden hebben we ook de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens getekend. Maar inmiddels zijn we sterker geworden, en vanaf nu gaan we het spel volgens onze regels spelen.”’

Familiewaarden

Toch zal iemand die om zijn politieke mening in China of Rusland gevangenzit en wellicht gemarteld wordt, nooit zeggen dat mensenrechten als vrijheid van meningsuiting slechts een westerse aangelegenheid zijn.

‘Dat zal waar zijn, maar daartegenover zeggen Russische en Chinese politici: “Wat heeft een dakloze in Parijs of Amsterdam aan vrijheid

van meningsuiting als hij geen eten of een huis heeft? Hoe zat het met jullie mensenrechten toen George Floyd door een politieagent werd vermoord? En hoe durven jullie over menselijke waardigheid te spreken, terwijl op Lesbos mensen in de gruwelijkste omstandigheden verkeren?” De visie van veel analisten dat mensenrechten nu eenmaal universeel zijn, is te makkelijk, en zal weinig indruk maken op Russische en Chinese machthebbers. Dat geldt ook voor de gedachte dat wij in het Westen enkel problemen met het Russische en Chinese regime hebben, en niet met de bevolkingen van die landen. Dat vind ik lastig vol te houden. Er zijn in China honderd miljoen mensen lid van de Communistische Partij; die doen dat echt niet allemaal gedwongen. Wat dat betreft speelt Xi Jinping het handig. Hij legt heel slim het verband tussen de rol van de partij en het confucianisme

met zijn nadruk op familiewaarden, gezag, eenheid en hiërarchie. Veel Chinezen vinden dat inderdaad belangrijker dan vrijheid, die zij eerder met een grote mond associëren. We moeten erkennen dat onze visie op humanitaire waarden en mensenrechten minder universalistisch is dan we hadden gedacht of gehoopt.’

De visie dat mensenrechten nu eenmaal universeel zijn, is te makkelijk en zal weinig indruk maken op Russische en Chinese machthebbers

China veroordeelde Ruslands inval in Oekraïne niet. Wat betekent uw visie op het universalisme van de mensenrechten voor het geval China Taiwan binnenvalt?

‘Ook dat betreft eerder de vraag naar realpolitiek dan naar morele overtuiging. De realistisch-politieke vraag komt dan naar voren of wij in Europa zin hebben om het democratische Taiwan uit de klauwen van de Volksrepubliek China te redden. Ik vrees dat die bereidheid er onvoldoende is. Belangrijker is dan ook deze vraag: gaan de Amerikanen ons in Europa verplichten mee te doen als zij besluiten Taiwan

De autocratische dreiging

te gaan helpen? Dat hebben ze ook in de Korea-oorlog gedaan, toen er Nederlandse, Belgische, Britse en Franse soldaten zijn gesneuveld. Uiteindelijk vormen de VS met hun kernwapens nog steeds Europa's nucleaire paraplu, en wat als ze dat in het spel brengen: voor wat hoort wat? De hele situatie in de wereld heeft duidelijk gemaakt dat Europa zich geopolitiek sterker moet ontwikkelen. We weten na Oekraïne dat dit voorlopig niet zonder de NAVO en de VS kan, maar de urgentie is er niet minder om.'

Wat betekent dat in de praktijk? Moeten we zo sterk worden dat we de naleving van humanitaire waarden en mensenrechten met behulp van macht elders in de wereld kunnen afdwingen, zodat we Taiwan wel te hulp kunnen komen als China het eiland binnenvalt?

'Dat is de logica van het neoconservatisme: imperiale macht als goede macht die elders democratie verdedigt of afdwingt. Die gedachtegang heeft de VS in Irak en Afghanistan gebracht, en we hebben gezien waartoe dat heeft geleid. Nee, ik denk dat de wending naar de geopolitiek die Europa onvermijdelijk moet maken, geen offensieve maar een defensieve is. Dat geldt bijvoorbeeld economisch: zijn onze bedrijven goed voorbereid tegen Russische spionage of Chinese overnames? Maar ook op het gebied van asiel, immigratie en buitenlandse politiek: hoe verdedigen en beheren we onze buitengrenzen, en hoe zorgen we ervoor dat we als EU eenheid behouden en uitstralen wanneer China een van ons boycot, zoals gebeurde toen Litouwen een officieuze ambassade van Taiwan in Vilnius opende? De EU heeft in de ongekend daadkrachtige reactie op de Russische inval wel degelijk laten zien dat ze eensgezind kan zijn. Maar ook de deal eerder met Turkije over de vluchtelingen uit Syrië heeft getoond

dat we streetwise zijn geworden. De wereld blijkt niet zo lief en vredesgezind als we hadden gehoopt. Autocraten als Poetin, Erdogan maar ook Trump hebben kwade zin. Vergeet niet dat Trump de eerste en enige Amerikaanse president is geweest die actief geprobeerd heeft de EU kapot te maken. De geschiedenis is terug, zelfs in de vorm van een oorlog op het Europese continent, en we zijn wat dat betreft op 24 februari 2022 in een nieuw tijdperk beland. Het is de "Zeitenwende" waarvan bondskanselier Scholz al drie dagen daarna in de Bondsdag sprak. In dit tijdvak zal Europa zijn geopolitieke rol weer op zich moeten nemen. Maar die rol zal defensief zijn. We zullen alle zeilen moeten bijzetten om onze manier van leven als democratische samenlevingen met hun vrijheid en welvaart te waarborgen. Daar alleen al zal alle politieke energie naar uitgaan.'

We hebben meer de morele imperatief van Kant binnen de EU nodig, en meer Hobbes en Machiavelli naar buiten toe

Machtspolitieke overwegingen

Welke rol zal Duitsland hierin spelen? Is de Duitse aankondiging van miljardeninvesteringen in zijn defensie geen voortzetting van de rol die het land ook bij de eurocrisis en de coronacrisis op zich nam, namelijk

minder hamerend op afgesproken regels en meer op politiek handelen omdat de situatie daarom vraagt? En zal de EU als geheel Duitsland daarin moeten volgen?

'Ja, dat is zeker het geval. Daarbij zal het van groot belang zijn dat de EU onderscheid blijft maken tussen de interne en de externe gerichtheid. De geopolitieke strategische rol die we als EU naar buiten toe zullen moeten vervullen, zal minder moreel gekleurd kunnen zijn en moet meer op basis van machtspolitieke overwegingen plaatsvinden. Maar naar binnen toe zullen we in de EU wel moeten waarborgen dat we een verbond van democratisch gezinde

landen zijn voor wie de rechtsstaat een groot goed is. Om het filosofisch te zeggen: meer de morele imperatief van Immanuel Kant binnen de EU, en meer Thomas Hobbes en Niccolò Machiavelli met hun inzichten ten aanzien van afschrikwekkende macht naar buiten toe. We mogen onze verworvenheid van zeventig jaar vrede, veiligheid en welvaart in de EU niet op het spel zetten. We willen immers niet terugkeren naar een situatie waarin het recht van de sterkste geldt. Dat zorgt natuurlijk voor morele spanning, ook voor Nederland, omdat het andere afwegingen van ons zal vergen.'

Zoals?

'Nederland heeft als handelsland enorm geprofiteerd van de Atlantische bescherming door met name de VS, maar ook het VK. In de nieuwe, meer geopolitiek gerichte Europese Unie zal het zwaartepunt veel meer bij Frankrijk en Duitsland komen te liggen. We moeten daarom het eenvoudige sommetje maken: waarvandaan komt het grootste gevaar? Van Rusland, van China, of zelfs van de VS, die, in reactie op China's expansie, ASML een exportverbod oplegt of ons wellicht vraagt mee te doen in een oorlog om Taiwan? Of komt het gevaar van een EU die gedomineerd wordt door Frankrijk en Duitsland? Nederland en de EU zullen weer strategisch moeten leren denken, een vermogen dat door de Amerikaanse paraplu de laatste decennia behoorlijk is gesleten.'

Betekent dit ook dat we anders naar de Balkanlanden moeten kijken die nog geen EU-lid zijn? Moeten we die, om te voorkomen dat ze in de armen van China en Rusland terechtkomen, sneller in de EU verwelkomen?

'Ik ben het er helemaal mee eens dat we de Balkanlanden financieel moeten ondersteunen en helpen zich te stabiliseren, zodat ze niet

verder ontwrichten en bij China aankloppen. Maar dat betekent niet dat we ze direct in de EU moeten verwelkomen, want dan halen we allerlei problemen in huis, zoals een niet goed functionerende rechtsstaat, criminele netwerken en een onvoldoende verwerkte Joegoslavische oorlog.'

Cultureel-liberale waarden

Betekent meer strategische afwegingen ook dat we, om de noodzakelijke interne eenheid binnen de EU te versterken, Oost-Europese landen niet moeten dwingen onze cultureel-liberale waarden over te nemen? Het beeld van extravagante homoparades roept daar veel weerstand op, helemaal als ze de indruk krijgen dat ze dergelijke fenomenen van het Westen moeten overnemen.

'Ik ga een heel eind mee in deze discussie om in de EU meer ruimte voor verschillen te creëren. Dat geldt een aantal zaken die ook in onze eigen samenlevingen gevoelig liggen, niet alleen bij christenen. Zo moeten we bedenken dat het homohuwelijk in Nederland pas in 2001 werd ingesteld en

ook nog niet eens door iedereen van harte wordt ondersteund. Moeten we landen die daar nog niet aan willen dan verwijten dat ze nog in de middeleeuwen leven? Ik pleit er in dit opzicht voor hun de tijd te gunnen. Iets vergelijkbaars geldt voor de multiculturele samenleving en het opnemen van vluchtelingen uit onder andere het Midden-Oosten. In Polen en Hongarije is daar groot verzet tegen, omdat ze naar hun idee de multiculturele samenleving opgedrongen krijgen, terwijl deze in West-Europa volkomen is mislukt. Je ziet nu ook dat ze voor vluchtelingen uit Oekraïne, met wie ze meer culturele en religieuze verbondenheid voelen, wel klaarstaan. Dus bij kwesties die ook onze eigen samenleving sterk verdelen, bepleit ik ruimte voor verschillen.

De autocratische dreiging

Maar dat geldt niet voor zaken die de rechtsstaat aangaan. Persvrijheid, een volwaardige rol voor de oppositie en een onafhankelijke rechtsspraak zijn ononderhandelbaar en helaas in Hongarije en Polen reden tot grote zorg. Het is goed dat de Raad van Europa dat in kaart heeft gebracht, en we zullen binnen de EU beide landen eventueel met financiële sancties onder druk moeten zetten.’

Geografische roeping

En als ze daar niet aan toegeven, betekent dit dan dat ze uit de EU gezet moeten worden?

‘Nee, dat zie ik niet snel gebeuren. Daarvoor is de geografische roeping van ons continent te groot. De EU heeft vele identiteiten: we zijn een waardegemeenschap, vormen in zekere zin een democratische rechtsstaat en zijn economisch sterk vervlochten, zoals onder meer blijkt uit de nauwe economische banden van Duitsland met Polen en Hongarije. Dat zal Duitsland niet zomaar opgeven. Maar daarnaast hebben we in de EU ook een culturele, historische en geografische gemeenschappelijkheid, waardoor we Polen en Hongarije er niet zomaar uit kunnen zetten. Dat zou opnieuw een IJzeren Gordijn midden in Europa betekenen. Uiteindelijk delen we in de EU een christelijke erfenis die onze identiteit sterk bepaalt en die ons voor altijd als burens in een gemeenschappelijke lotsverbondenheid aan elkaar verbindt. Die zie ik niet snel weer uit elkaar barsten.’

Zal de Russische inval ons dichterbij elkaar brengen? Ook Polen en Hongarije hebben zich eensgezind in de veroordeling van Rusland verklaard.

‘De Russische inval heeft voor een ongekend moment van Europese eenheid en daadkracht gezorgd. Zeker nadat Berlijn de voet van de rem had gehaald, volgden de steunmaatregelen voor Oekraïne en sanctiepakketten voor Rusland elkaar snel op. Hongarije stemde ook voor, wellicht op verzoek van bondgenoot Polen, maar hoe dan ook zei Orbán: op dit moment moeten we eenheid uitstralen. Alle verschillen in economische belangen of gasafhankelijkheid verbleekten bij de noodzaak om gezamenlijk vrede en veiligheid te waarborgen. Natuurlijk zullen die verschillen ook weer opduiken, te beginnen bij de vraag of Oekraïne plus Georgië en Moldavië een perspectief op EU-toetreding moet worden geboden.

Niemand wil deze landen op dit benarde moment in de kou laten staan. Tegelijk betekent geopolitieke volwassenheid ook keuzes durven maken, waarin je weegt wat wenselijk versus wat mogelijk is, wat goed is en wat noodzakelijk. Dat zal nog

wel wat tijd kosten, maar de recente “inslag van de gebeurtenis” in de vorm van de Russische inval geeft een enorme versnelling aan Europa’s geopolitiek ontwaken.’

Polen en Hongarije uit de EU zetten zou opnieuw een IJzeren Gordijn midden in Europa betekenen

1 Luuk van Middelaar, *Improvisatie & Oppositie. De nieuwe politiek van Europa*. Groningen: Historische Uitgeverij, 2019; en Luuk van Middelaar, *Een Europees*

pandemonium. Kwetsbaarheid en politieke kracht. Groningen: Historische Uitgeverij, 2021.